

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

บทบาทของรัฐในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยนั้นได้เริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจัง เมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ขึ้นในปี พ.ศ. 2504 โดยแผนพัฒนาดังกล่าวได้จัดวางแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจมวลรวม ภายใต้กรอบของระบบเศรษฐกิจการตลาด โดยเชื่อว่าความเจริญของเศรษฐกิจมหภาคจะช่วยส่งผลให้เกิดการยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนทั่วไป ผ่านทางการเพิ่มรายได้จากการรับจ้างเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ หรือจากการทำการผลิตสินค้าการเกษตรเพื่อการส่งออก โดยแนวทางการพัฒนาดังกล่าว บทบาทของรัฐจะเน้นหนักในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ และการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติให้กับภาคธุรกิจต่างๆ อย่างทั่วถึง

จากความพยายามในการใช้แนวทางการพัฒนาดังกล่าวตลอด 40 ปี ที่ผ่านมา จะเห็นว่า การพัฒนาที่หลายฝ่ายกล่าวอ้างว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก โดยมองจากบรรทัดฐานของดัชนีทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับรายได้ประชาชาติและอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยได้พยายามหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงผลพวงจากการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของช่องว่างทางรายได้และทรัพย์สินระหว่างคนรวยและคนจนและระหว่างประชากรในเขตเมืองและชนบท ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ ดิน น้ำ หรือแม้แต่ทรัพยากรทางชีวภาพ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่นในชนบท ความขัดแย้งในการจัดการและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมเกิดขึ้นในทุกท้องที่ (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2534)

ความล้มเหลวของการพัฒนาดังกล่าว นอกจากเกิดขึ้นจากการกำหนดนโยบายที่ผิดพลาดแล้ว วิธีการดำเนินงานและการจัดรูปองค์กรของรัฐยังเป็นสาเหตุหลักในการทำให้เกิดขึ้นมีความซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น นอกจากจะไร้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานแล้ว ยังมักขาดการประสานงานอย่างจริงจัง หรือมิฉะนั้นหน่วยงานรัฐมักรวมศูนย์การบริหารงาน โดยเฉพาะกรณีที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้การทำงานของรัฐบาลความยืดหยุ่นและไม่สอดคล้อง

กับสภาพความเป็นจริงของปัญหา จากข้อสังเกตดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงนโยบายรัฐบาลแบบสั่งการที่ละเลยการมีส่วนร่วมของประชาชน ละเลยปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นที่ได้มีการจัดการทรัพยากรของเขาโดยใช้ประเพณี วัฒนธรรม กฎระเบียบในชุมชนเป็นบรรทัดฐาน (สหทัย วิเศษ, 2540)

ผลกระทบจากการพัฒนาข้างต้นได้ก่อให้เกิดการรวมตัวของคนในท้องถิ่นที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ ร่วมกับคนกลุ่มต่างๆที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เพื่อปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งได้รับการขานรับจากประชาชนในทุกระดับมากขึ้น หากพิจารณาการรวมตัวกันของคนเหล่านี้จะพบว่า เกิดจากฐานการรวมตัวในระดับชุมชน และค่อยๆขยายการมีส่วนร่วมออกไป แม้องค์กรชุมชนจะเกิดจากปัจจัยหรือแรงหนุนที่ต่างกัน แต่ทุกแห่งมีการเริ่มจากฐานเดียวกันคือ เริ่มจากชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์ของนานาประเทศที่ว่า “องค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการขยายฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนหรือพื้นที่ของตนเองและเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลไม่ว่าจะเป็น ชาวนา แรงงาน หรือผู้ประกอบการใดๆมีอำนาจต่อรองในการเรียกร้องบริการจากรัฐบาล” (Uphoff, Cohen and Goldsmith อ้างในวิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540)

การรวมกลุ่มดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ในกลุ่มประชาชน ทั้งที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหาและกลุ่มประชาชนภายนอกที่ไม่ได้รับผลกระทบ แต่มีอุดมการณ์และจิตสำนึกในการทำงานเพื่อช่วยเหลือสังคม ซึ่งการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมนี้ อาจจัดให้เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นำปัญหาสิ่งแวดล้อมมาเป็นจุดยืน เพื่อการรวมตัวกันสร้างบทบาทเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบายของรัฐ ให้เปลี่ยนจากการรวมศูนย์อำนาจที่สั่งการมาจากรัฐส่วนกลางหรือการบริหารจากบนลงล่างเป็นการบริหารจากชุมชนระดับล่างขึ้นไป (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, มปป.)

ทั้งนี้ อนุชาติ พวงลำดี้ (2543) เสนอว่าสำนึกของการรวมกลุ่มของชุมชนมีควรมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงแนวราบ ที่มีขึ้นเกิดจากการจัดตั้งโดยการใช้อำนาจและกลไกของรัฐเข้ามาสั่งการ หรือจัดตั้งให้เกิดอย่างมีสัมพันธ์ในเชิงแนวตั้ง มีความเป็นอิสระทางการเมืองหรือเกิดความสำนึกตระหนักในปัญหาของชุมชนตนเอง ก่อให้เกิดพลังการสร้างสรรค์ และเกิดการประสานความร่วมมือกันทุกฝ่าย เพื่อค้นคิดวิธีการ การดำเนินงานในกิจกรรมที่สามารถตอบสนอง แก้ไขปัญหาร่วมของชุมชนตนเองได้หลากหลายรูปแบบที่แปลกใหม่ และแตกต่างไปจากวิธีการแนวคิดแบบเดิมๆ โดยมี

การนำเอาทุนทางสังคม วัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นเข้ามารวมกัน การรวมกลุ่มอาจเกิดจากปัญหาในวิกฤตร่วมกัน หรืออาจเกิดจากความเชื่อ ภูมิปัญญา ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในท้องถิ่นที่เหมือนกัน

ดังเช่นองค์กรชาวบ้าน (Grassroots Organization) หรือองค์กรชุมชน (Community Organization) ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรในท้องถิ่นของกลุ่มคนเหล่านี้ อาจเกิดขึ้นโดยมีแรงผลักดันจากปัญหาความขัดแย้งที่คุกรุ่นเป็นประเด็นเร่งด่วน (Hot Issue) อย่างเช่น คณะกรรมการชาวบ้าน 47 ปา ที่เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งเรื่องป่าและที่ดิน ในภาคอีสานจากโครงการ คจก. หรือกลุ่มอัครน้ำมูล ซึ่งเป็นการรวมตัวของชาวบ้านที่เกิดจากกรณีความขัดแย้งเรื่องเขื่อนปากมูล หรืออาจจะเป็นการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นที่เป็นเรื่องวิถีชุมชน สังคมและวัฒนธรรม โดยไม่จำเป็นต้องเป็นประเด็นเร่งด่วน ตัวอย่างเช่น กลุ่มลำพูนเสวนา ในภาคเหนือ หรือ ชมรมประมงขนาดเล็ก ในจังหวัดปัตตานี เป็นต้น

ในประเด็นข้างต้น Hirsch (1997) วิเคราะห์ไว้ว่ากระบวนการเชิงสถาบันหรือกระบวนการคิดเชิงการจัดการของการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของไทยเกี่ยวพันกับการพัฒนาที่สะท้อนบนทิศทางทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ พื้นฐานทางสังคมของขบวนการสิ่งแวดล้อม ถูกพิจารณาในรูปแบบของพื้นฐานทางวัตถุและอุดมการณ์ ปัจจัยพื้นฐานทางวัตถุสามารถอธิบายได้ 2 ประเด็น คือ ประการแรกพิจารณาถึงผลกระทบทางกายภาพ-ชีวภาพจากกิจกรรมของมนุษย์ ประการที่สองพิจารณาถึงการดำรงชีพ ชนชั้น และการเข้าถึงทรัพยากร Hirsch อธิบายอุดมการณ์ของขบวนการสิ่งแวดล้อมของไทยมักเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนา และแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ชนบประเพณีที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น ระบบเหมืองฝายในภาคเหนือ ถูกนำมาเป็นอุดมการณ์ในขบวนการสิ่งแวดล้อมของไทย

ซึ่งจากงานศึกษาวิจัยโดยนักวิชาการและองค์กรพัฒนามากว่าทศวรรษที่ผ่านมา ได้ค้นพบและตระหนักถึงศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมาย ที่ได้ดำเนินสืบทอดโดยผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ของสังคม โดยมีองค์กรชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคม เป็นการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ มีรูปแบบที่หลากหลายเป็นสถาบันร่วมและกลไกของชุมชน เพื่อตั้งรับและตอบโต้กับวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบชุมชน ซึ่งการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมาจากการมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง นอกจากนี้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนยังมีส่วนช่วยเสริมให้ห้อง

ถิ่นมีศักยภาพมากขึ้น ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนเป็นกำลังพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

ประเด็นดังกล่าวแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงได้บรรจุความสำคัญขององค์กรชุมชนไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศว่าด้วยแนวทางการเพิ่มศักยภาพการพัฒนาภูมิภาคและชนบท ไว้ว่า “รัฐจะต้องกระจายการพัฒนาด้วยการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538) ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการพัฒนาให้ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน อาทิเช่น ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี (อ้างใน สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) ได้กล่าวถึงองค์กรชุมชนไว้ว่า “องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนคือหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน...” ดังนั้นองค์กรชุมชนจึงเป็นวิถีทางของการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน โดยมีข้อแม้ว่าองค์กรชุมชนนั้นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพด้วย

จากสถานการณ์และแนวคิดข้างต้นทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาประเด็นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยเลือกจังหวัดน่านเป็นกรณีศึกษาสำคัญในครั้งนี เนื่องจากจังหวัดน่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีกลุ่ม/องค์กรต่างๆ มากมายที่ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม/องค์กรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มีผู้สนับสนุนให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นองค์กรประชาชนในท้องถิ่นที่เกิดเพื่อพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านส่งเสริมอาชีพ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านศิลปะและวัฒนธรรม และด้านสาธารณสุข โดยมีเครือข่ายองค์กรทั่วจังหวัดน่านกว่าร้อยละ 60 (ทีมงานวิจัยประชาคมจังหวัดน่าน, 2540) บทบาทด้านสิ่งแวดล้อมนั้น เน้นกิจกรรมด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า กิจกรรมด้านอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และกิจกรรมด้านเกษตรผสมผสาน โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำนั้นพบว่ามีความร่วมมือเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาไปตลอดลำน้ำน่านและลำน้ำสาขา จำนวนถึง 112 จุด ซึ่งแม่น้ำน่านถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักสายหนึ่งของประเทศไทย เป็นหนึ่งในสี่ของแม่น้ำสายหลักที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดสองฝั่งลำน้ำน่าน ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ทั้งการอุปโภคบริโภค การเกษตร อุตสาหกรรม คมนาคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

จุดเริ่มของการอนุรักษ์เริ่มจากการเกิดวิกฤตของแม่น้ำน่าน จากกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านส่งผลให้ปริมาณและคุณภาพของแม่น้ำน่านมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด

เวลาจนขาดความสมดุลทางธรรมชาติและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในหลายพื้นที่ รวมทั้งต่อการดำรงชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ตลอดลำน้ำน่าน จากการดำเนินงานเฝ้าระวังคุณภาพแหล่งน้ำ(แม่น้ำน่าน) ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ร่วมกับสำนักงานอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน โดยการวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางกายภาพ เคมี และแบคทีเรีย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 พบว่าคุณภาพน้ำน่านมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสภาวะและฤดูกาล บางครั้งพบว่ามีกรปนเปื้อนโลหะหนัก (ตะกั่ว, แคดเมียม, แมงกานีส) และแบคทีเรียเกินมาตรฐาน ซึ่งสาเหตุที่สำคัญมาจากน้ำทิ้งจากชุมชน ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล รวมทั้งการล้างและทิ้งภาชนะบรรจุสารเคมีทางการเกษตรต่างๆ ลงสู่แม่น้ำ ก่อให้เกิดมลพิษแก่แม่น้ำน่าน ประกอบกับการจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกวิธี เช่น การใช้สารเคมี ระเบิด เครื่องมือจับที่ไม่ถูกวิธี การจับปลาในคูวางไข่ ส่งผลให้ปริมาณพันธุ์ปลาในลำน้ำน่านลดลงจำนวนมากจากที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ในอดีต ทำให้เกิดแนวคิดร่วมกันในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้นหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์น้ำบ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง บ้านไหล่น่าน อำเภอเวียงสา เป็นต้น จนเห็นผลที่ชัดเจน คือ ปริมาณปลาในลำน้ำน่านและลำน้ำสาขาเพิ่มมากขึ้นทั้งปริมาณและชนิดพันธุ์

ในเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของจังหวัดน่านนั้น กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ต.ปากคา อ.ท่าวังผา ถือเป็นกลุ่มริเริ่มในระยะแรกของจังหวัดน่านที่ทำการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำจนประสบผลสำเร็จและสามารถเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่กลุ่มอื่นๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ คือ กลุ่มฮักบ้าน และกลุ่มฮักบ้านเป็นหนึ่งในเครือข่ายของกลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด การเกิดเครือข่ายองค์กรทำให้กลุ่มองค์กรต่างๆ เกิดกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการระดมพลังในการต่อรองกับอำนาจรัฐ

นอกจากนี้บ้านดอนแก้วเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่แม่น้ำน่านไหลผ่านเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้านดอนแก้วจึงผูกพันแนบแน่นกับลำน้ำน่านแสดงออกผ่านทางวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ลักษณะสังคมวัฒนธรรมของบ้านดอนแก้วยังคงความเป็นชุมชนชนบทไทยค่อนข้างชัดเจน ระบบการผลิตส่วนใหญ่เป็นแบบการผลิตเพื่อยังชีพ ขณะเดียวกันก็ถูกแทรกแซงจากระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีการผลิตเพื่อการตลาด องค์ประกอบทางวัฒนธรรมชุมชนที่ชัดเจนคือ ระบบความสัมพันธ์เครือญาติ และระบบความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทำให้ชุมชนบ้านดอนแก้วมีความเป็นชุมชนท้องถิ่น หรืออาจจะเรียกว่า "ท้องถิ่นนิยม" คนในชุมชนมีความรัก ความผูกพัน ความสามัคคี และมีผลประโยชน์ในระดับหมู่บ้านร่วม

กัน ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญ นอกจากนี้ บ้านดอนแก้วยังมีกลุ่มผู้นำ ผู้อาวุโส และพระที่เป็นผู้นำที่มีศักยภาพ เป็นที่เคารพนับถือ ตลอดจนการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ จนทำให้การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำประสบผลสำเร็จและสามารถดำรงสถานภาพในการดำเนินกิจกรรมอยู่ได้ยาวนาน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการจัดการองค์กรชุมชนที่เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทยควรเป็นอย่างไร ยังเป็นคำถามที่มิได้มีรูปแบบสำเร็จที่แน่นอน ทั้งนี้เนื่องจากยังมิมีการกำหนดว่าองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งพอต่อการจัดการในเรื่องนี้ควรเป็นอย่างไร การประเมินว่าองค์กรชุมชนใดเข้มแข็งหรือไม่ ที่ผ่านมามักจะใช้เกณฑ์ความคิดเห็นส่วนตัวและการหาแนวร่วม อีกทั้งการประเมินความเข้มแข็งขององค์กรไม่ได้พิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กร แต่กลับไปดูผลที่เกิดขึ้น เช่น มีป่าไม้เพิ่มขึ้นจำนวนเท่าใด มีผู้ได้รับเอกสารสิทธิจำนวนเท่าใด เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาวิจัยประเด็นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยนี้อาจเป็นปัจจัยเชิงบริบทหรือเป็นสภาวะที่ดำรงแทรกอยู่ในปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ก็ได้ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหากขาดปัจจัยสำคัญแล้ว ไม่อาจปรากฏขึ้นก็ได้ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวปัจจัยกับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนไม่ใช่การพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ แต่มองว่าปัจจัยเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่พร้อมกับการมีความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นตัวช่วยเร่ง หรือเอื้ออำนวยให้เกิดความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการขององค์กรชุมชนอื่นๆ ต่อไป รวมทั้งให้ภาครัฐและภาคเอกชนเล็งเห็นถึงความสำคัญและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น

1.2 วัตถุประสงค์ (Purpose of the study)

1. เพื่อศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

การดำเนินการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ บ้านดอนแก้ว หมู่ 6 ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน เหตุที่เลือกศึกษาพื้นที่นี้เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวมีประเด็นที่ตรงกับความสนใจที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา ได้แก่

1. บ้านดอนแก้วเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำเนินชีวิตแบบชุมชนชนบทไทย มีประวัติการตั้งถิ่นฐานร่วมกันยาวนานกว่า 200 ปี มีระบบการผลิต ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัว เครือญาติและชุมชน ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นเสมือนแรงยึดเหนี่ยวความเป็นชุมชนในการรวมตัวเพื่อดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมจนประสบผลสำเร็จ
2. บ้านดอนแก้วมีองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยกลุ่มองค์กรที่หลากหลายเป็นองค์กรที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะองค์กรอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้วที่มีการจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำมายาวนานจนถึง 12 ปี รวมทั้งมีกลุ่มผู้นำที่ศักยภาพ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่เป็นแหล่งของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้องค์กรชุมชนพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งในการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. องค์กรชุมชนบ้านดอนแก้วได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนให้เป็นองค์กรด้านการอนุรักษ์ดีเด่นและประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ จนสามารถเป็นเวทีในการเรียนรู้ให้แก่องค์กรชุมชนอื่นๆ

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร ศึกษาประชากรที่เป็นองค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่ม/องค์กรผู้นำ คณะกรรมการ และประชาชนภายในชุมชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านดอนแก้ว หมู่ 6 ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน รวมทั้งกลุ่ม/องค์กรภายนอกชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาและประเด็นที่จะทำการศึกษา ไว้ดังนี้

1. ศึกษาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพทั่วไปของชุมชน
2. ศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบ โครงสร้าง และกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรชุมชน
3. ศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยครอบคลุมประเด็นพัฒนาการขององค์กรทางด้านโครงสร้างและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผลการดำเนินงาน
4. ศึกษาปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ระบบผลิต ระบบความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์
5. ศึกษาปัจจัยด้านเครือข่ายการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ได้แก่ แม่ข่ายในการเรียนรู้ องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอด และการกระจายความรู้ภายในชุมชน ระหว่างชุมชน รวมทั้งกับภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ

1.4 นิยามศัพท์ในการศึกษา

องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลในท้องถิ่นที่รวมตัวกันด้วยความสมัครใจ เพื่อที่จะทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกันและผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวมของชุมชน

ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีมิติอันเป็นคุณสมบัติของความเข้มแข็งดังนี้ สามารถพึ่งตนเองได้ มีผู้นำชุมชนที่ความเข้มแข็งและความสามารถ มีวัฒนธรรมเป็นรากฐาน มีกระบวนการเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัวจนสามารถแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการดูแลรักษา การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนา หรือการกระทำใดๆ ที่ทำให้ทรัพยากรของชุมชนคงความอุดมสมบูรณ์หรือมีความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน หมายถึง ปัจจัยที่ส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้บริบทของชุมชน

วัฒนธรรมชุมชน หมายถึง วัฒนธรรมภายในชุมชน โดยศึกษาครอบคลุมถึงระบบการผลิต ระบบอยู่ร่วมสัมพันธ์ และระบบความเชื่อ ที่เป็นตัวกำหนดโลกทัศน์ ทักษะคติ และพฤติกรรมของคนในชุมชน

ระบบการผลิต หมายถึง ระบบการผลิตแบบเกษตรกรรม และปัจจัยด้านการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเทคโนโลยีในการผลิต

ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว -เครือญาติ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

ระบบความเชื่อ หมายถึง ศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม การให้คุณค่า การให้ความเคารพบรรพบุรุษ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ

เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง แม่ข่ายในการเรียนรู้ องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ภายในชุมชน ระหว่างชุมชน ระดับเครือข่าย ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้และศักยภาพแก่องค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved